

дијаграма. У закључку, међутим, сложени односи између принципала у Регензбургу и њихових агената у Југославији (са пратећом булуменом конфидената, подагената, интимуса итд), с једне стране и – доносилаца одлука, са њиховом мрежом политичке клијентеле, са друге – сведени су на јасно и прецизно одређена правила „граматике“.

Књига Клауса Бухенауа представља огроман допринос студијама корупције у међуратној Југославији. Иако у основи конципирана као студија случаја, дакле, монографија посвећена анализи једне корупционашке афере, ова књига је захватила много више слојева, појава и структура. Свежаност ауторовог истраживачког приступа на микро-, мезо- и макронивоима анализе омогућила је једин-

ствен контекст сагледавања институција, друштва, економије, политике и дипломатије међуратне Југославије. У целини, дакле, уз проблематику неформалних пракси и корупције, ова студија случаја пружа комплексни увид у бројне структуре југословенског друштва и политике. Интерес историјске струке у региону би налагао да се ова књига код нас, у Београду, Сарајеву или Загребу, преведе и објави. Ова књига, заједно са бројним публикацијама сарадника окупљених на поменутој Катедри Универзитета у Регензбургу, потврђује статус ове академске институције као реномиране и референтне институције за студије југословенског друштва и државе.

Александар Р. МИЛЕТИЋ

Драгомир Бонџић, Више од века.

Завод за здравствену заштиту студената Београд.

Београд: Завод за здравствену заштиту студената Београд, 2023, 366.

Прошло је више од два века од почетка борбе српског народа за слободу и обнову независности и скоро век и по од поновног успостављања независне српске државе. Отуда не чуди што бројне институције, установљене у устаничким данима, у доба Кнежевине Србије или у време самосталне српске државе, већ баштине више од једног века постојања, и што је у науци последњих година објављен велики број радова о њима. Таква установа је и Завод за здравствену заштиту студената Београд, који је предмет монографије научног саветника Института за савремену историју, др Драгомира Бонџића. Поред увода, предговора, списка запослених, списка извора, литературе и резимеа, књига садржи четири велике целине.

У уводном делу аутор је описао историјат високог школства у Србији од оснивања Велике школе 1808. до краја Првог светског рата. У том периоду, 1905. године, установљен је Универзитет у Београду проглашењем Велике школе за универзитет. Посебну пажњу Бонџић је покљонио материјалним приликама и здрављу студената, чији је број непрекидно растао у овом раздобљу (на пример, на Лицеју је 1842/43. било 34, а на Универзитету 1913. преко хиљаду и по студената). Уочио је постојање свести лицејских, универзитетских и државних органа о потреби лечења сиромашних студената, закључујући да су лоше материјалне прилике и сиромаштво студената биле значајне препреке развоју високог школства у српској држави.

Први део је посвећен здравственој заштити студената Београдског универзитета у Краљевини СХС (Југославији) од 1918. до 1944. Аутор пише о основним одликама рада универзитета после страдања у Првом светском рату, почецима организоване бриге за здравље студената и раду лекара Милутина Копше и Неде Јовановић, здрављу студената, оснивању дома студената „Краљ Александар I“, раду Фонда за здравствену заштиту студената и Студентске поликлинике, те судбини универзитетских лекара током Другог светског рата. Велики значај имао је долазак др Милутина Копше на место лекара Универзитета 1919. године. Вршио је прегледе студената и стипендиста у свом стану, посветио се набавци средстава за организовање лекарске службе на Универзитету, упозоравао државне и универзитетске власти на лоше здравствено стање универзитетске омладине тек изашле из тешких ратова и радио на подизању хигијенске и здравствене свести студената. Њему се 1923. придружила др Неда Јовановић, која је изабрана за лекара за студенткиње. Бонцић је истраживао здравствено стање студената у међуратном периоду и утврдио да је, према подацима ректора, сваки други студент затражио лекарску помоћ, те да су болести често биле веома тешке (нервне болести, велика изнуреност и туберкулоза). Аутор износи и детаљне податке о прегледима које су извршили др Копша и др Јовановић. О обиму њиховог посла сведочи податак да је школске 1928/29. др Копша обавио 2.870 прегледа, а др Јовановић 670. Важан догађај у поправљању материјалних, смештајних и хигијенских услова живота студената било је отварање „Студентског дома

Њ. В. краља Александра I“ 1928. године, што је представљало резултат вишегодишњих напора да се изградњом студентског дома реши проблем тешких услова становања студената у ратом веома оштећеном Београду. Бонцић је детаљно описао услове понашања који су били прописани у дому, који је имао и свог лекара (др Драгољуб Сретеновић), као и здравствено стање студената. Пишући о кризи за здравствену заштиту студената у другој деценији постојања југословенске краљевине, аутор је истакао важност оснивања Фонда за здравствену заштиту студената и Студентске поликлинике, која је почела с радом 1931. на челу с др Недом Јовановић, као и студентског дома за девојке „Краљица Марија“ 1937. На крају овог дела књиге описани су услови рада поликлинике и лекара током окупације 1941–1944, с посебним освртом на питање лекарских прегледа студената пре уписа на факултете.

У следећој целини је представљена брига за здравље студената током социјалистичког периода у контексту односа нових комунистичких власти према Београдском универзитету и високом школству. У средишту ауторових истраживања били су Студентска поликлиника, стационар и Завод за заштиту здравља студената. Бонцић апострофира отварање Студентске поликлинике у Улици Проте Матеје 29 1949. године и говори о тешким последицама рата, сиромаштва, лоше хигијене, смештаја и исхране после Другог светског рата. Аутор закључује да је највећи проблем била туберкулоза, те указује на значај слања болесних студената у одмаралишта, санаторијуме и опоравилишта (на пример, у Голник). Бонцићево истражи-

вање показује да почетком педесетих година, упркос напорима Студентске поликлинике, није било успеха у настојању да се изврши потпуни систематски масовни преглед студената, те да су велики проблем биле неправилности приликом упућивања студената на лечење и опоравак, које су делом биле последица мешања КПЈ у посао лекара. Здравствено стање студената је временом поправљано, а у средишту бриге о њему била је Студентска поликлиника, која је 1955. имала пет амбуланти опште праксе, више специјалистичких амбуланти, стационар са 60 кревета, лабораторију и рендген одељење. У Поликлиници је 1957. родило 74 стална и 46 хонорарних сарадника. Међу њима је било 12 сталних и 21 хонорарни лекар. У том периоду су студенти највише оболевали од болести органа за дисање, органа за варење, коже, костију, нервног система, анемије и авитаминозе. Аутор описује промене које је Студентска поликлиника претрпела у склопу увођења система самоуправљања у Југославији. Поликлиника је са стационаром и подручним поликлиникама и амбулантама 1961. проглашена за установу са самосталним финансирањем, којом се управља по начелима друштвеног самоуправљања. На њеном челу су били Савет, Управни одбор и управник. Партијска организација у Поликлиници се питала о свим активностима у њој и била је део шире партијске организације Београдског универзитета. О свим важнијим питањима рада Поликлинике мишљење су давали Универзитетски комитет и партијске организације Врачара и Београда. Један од најважнијих проблема у раду установе биле су недовољне и неадекватне просторије у Проте

Матеје 29 и Пролетерских бригада 57. Када је Поликлиника добила те просторије, у граду је било 12.000 студената, а тај број је за једну деценију повећан на 40.000. Аутор указује да су активности Поликлинике шездесетих година великим делом биле усмерене ка превентивном деловању, побољшању хигијене у домовима, квалитета исхране и бризи о здрављу. Све већа пажња је посвећивана репродуктивном здрављу девојака и абортусима. Према подацима здравствених установа, који можда нису били потпуни, током 1967. извршено је 2.500 намерних прекида трудноће студенткиња Београдског универзитета. Др Смиљка Пиштељић, која је руководила Гинеколошком амбулантом Поликлинике, упозоравала је да је абортус био „атак на здравље жена“, који је могао да „остави тешке, често и трајне последице“. Важно је запажање аутора да је до краја седме деценије туберкулоза престала да буде горући здравствени проблем студената Београда, дакле, тек две и по деценије после Другог светског рата. Студентска поликлиника је 1971. променила име у Завод за заштиту здравља студената Београдског универзитета. Његов рад у тој и наредној деценији обележили су и тешки материјални и смештајни услови рада у скученим и истрошеним просторијама, сукоби око избора директора, све израженија појава нервних болести код студената, промене које је у раду Завода унела др Ковиљка Лалић, која је 1973. постала директор, у правцу савременијег рада (увођење систематских прегледа по новој методологији, јачање превентивног рада и др), реновирање зграда итд. Бондић пише и о разноврсним примедбама и замеркама на рад Завода (гужве, дуго чекање, неправил-

ности, протекције за добијање места у студентским опоравилиштима, лоши међуљудски односи међу запосленима, проневере и манипулације). Важан догађај било је решавање питања просторија Завода у Пролетерских бригада 57, тако што је 1989. године Завод добио целу зграду на коришћење.

Трећа велика целина је посвећена раду Завода на крају 20. и на почетку 21. века, у деценијама обележеним грађанским ратовима на југословенском простору, сиромаштвом, доласком око 600.000 избеглица у Србију, санкцијама против СР Југославије, агресијом НАТО пакта и послепетоктобарском „транзицијом“, када је српска држава преживљавала нове велике политичке и друштвене промене. Завод се деведесетих суочавао с великим материјалним проблемима, ниским платама, високом инфлацијом, последицама које су на здравље оставили осиромашење становништва, санкције, пренатрпаност факултета, домова и мензи, опадање квалитета хране, лоша хигијена и проблеми с грејањем, али и с појавом студената избеглица и оних који су се враћали из ратова. У таквим условима Завод је крајем деведесетих лечио око 70.000 студената. Двадесетак година касније Завод је и даље располагао с објектима у Крунској 57 и Проте Матеје 29. Имао је 56 ординација и 183 запослених (49 лекара, два фармацеута, 13 стоматолога, 74 медицинске сестре и техничара, 16 стоматолошких сестара...). Веома су корисна два прилога које аутор даје на крају овог поглавља: списак управника и директора ове институције од

1948. до 2023. године, као и хронологија најважнијих догађаја из њеног рада у истом периоду.

Последња велика целина („Здравствена заштита студената из угла запослених“) представља осврт руководиоца Завода и појединих служби на њихов рад од оснивања до данас. У списку запослених на крају књиге налазе се имена 1.071 запосленог с подацима о образовању и радном месту, као и периоду рада у Заводу.

Књига др Драгомира Бонцића није само историјат једне институције, већ и прича о историји високог школства и медицине у савременој Србији. Она је сведочанство о постојању свести у друштву, у научној и политичкој елити, о важности бриге за здравље студената. Говори о великим напорима да се здравствена заштита студената подигне на виши ниво, али и о скромним материјалним могућностима на простору оптерећеном сиромаштвом, великим људским жртвама и материјалним страдањима у светским ратовима. Велики допринос књиге је и што је аутор академској заједници, али и широј јавности, дочарао изузетан допринос који су подизању стандарда и побољшању здравља високошколаца дали поједини лекари, оставивши неизбрисив траг у раду установе која се бринула о здрављу студената. Вреди поменути и да је књига у техничком погледу веома квалитетно урађена и богато опремљена илустрацијама, фотографијама, табелама, дијаграмима и другим прилозима.

Слободан СЕЛИНИЋ